

לבעינה של הערה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א

שיחה ת

ד באב תשפ"א

פרשת "דברים"

"ונטל כבוד מבית חיינו"

שיחה לקראת תשעה באב

אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו", לא היה בפיהם מה להשיב.

"אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר - שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר - שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה. אלא כך אמרו

חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט... עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט... עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט... אפר מקלה שבראש חתנים". מנהגנו בישיבה להניח אפר בראש החתנים משריפת החורבן, כפי שלמדנו מהרב הדרי זצ"ל.

ממשיכה הגמרא: "תניא, אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה".

ביום זה אנו עומדים ימים ספורים לפני צום תשעה באב. מהי משמעות ידיעה זו עבורנו? האם היא מהווה עבורנו תמרור לכיוון מסוים או שראשנו ורובנו נתון כבר לימי 'בין הזמנים'?

"אם אֶשְׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם"
הגמרא בבבא בתרא מספרת¹: "תנו רבנן: כשחרב הבית בשנייה, רבו

פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! - אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! -

¹ דף ס, עמוד ב

”בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן”

ברצוני להביא לפניכם קטע ממאמר שנכתב בשבוע האחרון: **”המבוגרים שבינינו זוכרים את אנשי הצורה שהילכו בסמטאות בשכונות בימים אלו של ‘בין המצרים’. הפנים שלהם היו שונות, מכורכמות, נכלמות. דכאות החורבן הייתה ניכרת. מאה קילו של צער החורבן כמו נפלו על הכתפיים שלהם ששחו מעט בימים אלו. היינו רואים כיצד הם מקיימים את דברי ה’שלחן ערוך’²: ‘ראוי לכל ירא שמיים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש’. היהודים הללו נהגו את כל מנהגי האבלות ככל משפטם, בלא קיצורי דרך שבאו מקרוב, בלי פתרונות שלא שערם אבותינו. את התפריטים לתשעת הימים הם לא הכירו”. הם לא העסיקו את עצמם בשאלה איך מסתדרים כשאי אפשר לאכול בשר? איך נעשה שהחבר’ה ירגישו טוב ולא ירגישו שאין מה לאכול בבית או בישיבה? ”והרעיון האמריקאי של סיומי מסכתות בחנות בשרים מעולם לא הגיע לאוזניהם.**

אני זוכר אותם מירושלים הקמאית, לא הרבה שנים חלפו מאז. יהודים שלא חיפשו פתרונות אשר תכליתם להתמודד בגבורה עילאית עם האיסור ההלכתי לשמוע צלילים מוסיקליים בתשעת הימים ובשלושת השבועות. הם לא ידעו על האפשרות. כיום נתמעטו הדורות, פתרונות מגוונים מאפשרים לאכול בשר ללא בשר, לשמוע מוסיקה ללא מוסיקה, ליהנות מהכל כרגיל ועוד להישאר עם מצפון נקי של אנשים שלא עוברים על שום איסור הלכתי.”

כיום קשה לנו לחוש את כאב החורבן ועל כן אנו מחפשים פתרונות וקולות בדיני האבלות על החורבן. אמנם נוח לנו לאחוז בקולות אלו, אבל בכך אנו מפסידים שאיננו טועמים את טעמה של תחושת החוסר. אם בפסח לא היה ניתן לאכול ממתקים שונים, היינו חשים יותר את אוירת הפסח. כיום המציאו חלופות לכל דבר וצבינו של הפסח היטשטש. אדם החסר השגה רוחנית ובוחן כל דבר רק מבחינה חיצונית לא יבחין בשום הבדל בין פסח לשאר ימות השנה ובין ימי האבלות על חורבן המקדש לימים אחרים. ה’שלחן ערוך’ אכן כותב

ש”ראוי לכל ירא שמיים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש”, אולם כאשר לא קיים יחס עמוק לשמיים, כאשר ישנה חולשה ב”יראת השמיים”, קשה להבין את החוסר ולא ניתן להרגיש אותו³. אדרבה, נצא לרחבי המדינה ב’בין הזמנים’, נטייל ונראה את כל השפע והיופי שנטע ה’ במדינתנו הנפלאה, נתפעל מהטובות שגמל לנו ה’ בדור זה. לכאורה מה חסר? יש לנו הכל! כאב החורבן הינו כה עמוק עד שיש צורך בעיניים רוחניות להרגישו לעומקו.

”וַיֵּצֵא מִבֵּית צִיּוֹן כָּל הַדָּרָה”

הרב הדרי זצ”ל היה מספר שהקיסר נפוליאון נכנס בליל תשעה באב לבית הכנסת וראה את היהודים הישובים על הרצפה, בוכים ומקוננים. הוא הופתע מכך וביקש משלישו לברר את פישרה של התנהגות זו. היהודים הסבירו לשליש כי הם בוכים על בית המקדש שנשרף. לשמע תשובה זו זעם הקיסר על עוזרו: ”מדוע לא הודעת לי על כך?”. אך היהודים הזדרזו לפייסו והסבירו כי הדבר התרחש לפני קרוב לאלפיים שנים. נפוליאון התרשם מכך עמוקות ואמר: ”עם היודע לבכות על עברו – יש לו עתיד.”

המקדש הוא ליבה של האומה, מוקד השראת השכינה, כאמור⁴: **”וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים”**. הסתלקותה של השכינה גרמה לכל הצרות שחלפו על עם ישראל בגלות. הצרה האמיתית והעיקרית היא עצם סילוק השכינה והמאורעות הקשים הם רק גילוייה וביטוייה. חז”ל מבטאים זאת בלשונה של בת הקול שלעגה לטיטוס⁵: **”עמא קטילא – קטלת, היכלא קליא – קלית, קימחא טחינא – טחינת”**⁶.

³ עיין מוסר אביר, הקדמה, אות ג: ”כל זמן שלא ילמד לעצמו שתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה וההשתוקקות הראויה לכל איש ישראל לבנין המקדש וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי אפשר לטעום טעם עבודה... אם לא ידע מעלת ישראל איך יתפלל בלב שלם על גאולתם. שודאי אין הכונה הרצויה בתפלת ברכת גואל ישראל רק על מכאובי נפשו שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדושתם. ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה איך יתפלל על בנין ירושלים, והתפלה היא דוקא מקירות הלב כשמרגיש שהוא חסר בדבר”.

⁴ מלכים א, פרק ט, פסוק ג. ”השגחתי ורצוני יהי שם כל הימים, ותרגם יונתן: וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים” (רד”ק).

⁵ סנהדרין, דף צו, עמוד ב.

⁶ עיין עולת ראה, חלק א, עמוד קכז ד”ה שיבנה: ”ההכרה באה, שכל הקלקולים הפרטיים באים רק מחסרונה של הארת החיים הכלליים. חרבן בית המקדש, שנטל כבוד מבית חיינו, הוא הגורם שעולמו נחשך, והנשמות סובלות מצרים ומחשכים, ועל כן באים הגרעונות הנוראים, המסבבים כל חטא, כל עוון וכל פשע”.

הוא יבכה? האם הוא זוכר את טעמו של חיבוק של אמא? אדרבה, כיצד ייתכן שהוא כן יבכה? גם אנו, כיצד נבכה על סילוק השכינה אם כלל איננו משערים פשרו של דבר ואיננו יודעים מה אנו חסרים?

זכיתי לראות יהודים הבוכים על החורבן. כשהייתי בשיעור ג' הקימו את ישיבת 'עטרת כהנים' והלכתי ב"שבת חזון" לשמוע את הרב דרוקמן שליט"א שבא לשם וראיתיו בוכה בכי של ממש על חורבן בית המקדש. מחזה שעד אז לא ראיתי מימי.

כאשר בגרתי, זכיתי במשך חמש עשרה שנה להסיע לתיקון חצות בכותל המערבי יהודי צדיק מבני ירושלים של מעלה, הרב יוסף לייב זוסמן זצ"ל, תלמידו הגדול של הרב חרל"פ זצ"ל, אשר עוד זכה לפגוש את מרן הרב זצ"ל. לפעמים הייתי מתבונן בו כיצד הוא אומר 'תיקון חצות' בפינת הכתל. הוא כבר היה מבוגר מאוד, ואפילו ישיש, והיה בוכה בכל לילה כאילו חרב בית המקדש ממש באותו היום. ראיתי זאת בעיניי ממש.

עלינו להקפיד גם על המעשים ההלכתיים הנוגעים להלכות אלו - כאשר אנו מזיעים ונדרשים להתקלח נעשה זאת במהירות ומבלי ליהנות, נכין בגדים לפני תשעת הימים כדי שנוכל להחליפם גם במהלך הימים הללו. מדברי המאמר הנזכר אמנם נראה שפעם לא החליפו בגדים בתשעת הימים, אולם כיום אנו נוהגים להכין אותם מראש משום כבוד הבריות. כך אנו מוצאים פתרונות לכל דבר ודבר.

”הוֹרִידִי כְּנַחַל דְּמָעָה יוֹמָם וְלַיְלָה”

ה'משנה ברורה' כתב⁹, וכך מובא גם ב'לוח לארץ ישראל', שנוהגים לומר בימים אלו 'תיקון חצות' בשעות הצהריים, גם אלו שאינם נוהגים לאומרו במשך כל השנה. הרב אורבך זצ"ל¹⁰ כבר התייחס לכך שאיננו רואים שכך נוהג הציבור. הוא מדבר על דור יתום, ומה נגיד אנחנו יתמי דיתמי, אולם עלינו שקרובים יותר מוטל להצטער יותר. אולי נלמד מהרב נבנצל שליט"א, שעשרות פעמים ראיתי מסתכל במשך שעות על מקום המקדש. ננצל את בית

יחד עם זאת, על אף אריכות הגלות הקב"ה לא עזבנו. הרמח"ל מסביר ב'מאמר הגאולה' שבתחילה היה פתח גדול נפתח על הארץ הקדושה: **”דע, כי הנה פתח גדול היה נפתח בראשונה על הארץ הקדושה, והוא השער שממנו היו יוצאים כל הברכה וכל השלום בריח ולא בצמצום”**. אולם, **”כאשר גרמו העוונות והבית הקדוש חרב, אז נסגר השער הזה”**, ואף על פי כן **”נפתחו תחתיו חלונות קטנים... ועליהם נאמר: 'מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלֹנוֹת מְצִיץ מִן הַחֲרָפִים'”**. אם הקב"ה היה סוגר את השער לגמרי ולא משגיח כלל היה העולם נחרב. על כן, הקב"ה ממשיך להשגיח על העולם, אולם השפע מופיע בצורה מצומצמת יותר. הרב כותב ב'למהלך האידיאות⁸: **”רק טהורי נשמה משערים את עומק המכאוב והיגון הזה, הצער העולמי המקיף והכולל והחודר בפרטי פרטי החיים האומללים המלאים חמת ד' של פרוד הדבקים והקטנת המאורות”**. "פרוד הדבקים" הוא ביטוי המתאר את המצב בו האידיאה האלוקית אינה מתגלית בתוך המציאות הלאומית. זוהי עומק כוונתו של רמח"ל כאשר הוא מתייחס להקטנת המאורות - האור גדול והפתח גדול נעלמו וכעת מאירים רק אורות קטנים.

”עַל זֶה הָיָה דָּוָה לִבְנוֹ”

על מנת לבאר את הקושי סיפר פעם מורי ורבי הרב יעקב כץ שליט"א משל שמאוד נגע בי: משל לבעל שאשתו נפטרה והותירה אחריה יתום בן שלוש. האב דאג לשמר את זיכרה של אשתו המנוחה וחינך את בנו בצל הזכרונות מאימו. [אני מכיר את החוויה הזו, מפני שבנו של החברותא שלי שנפל במלחמת שלום הגליל היה רק בן שנה וחצי באותם ימים. לימים הוא אמר שהוא חי את דמות אביו רק מהסיפורים שלי ושל שאר החברים.] כאשר יתום זה הגיע למצוות ובא לכלל הבנה, הביאו אביו לבית הקברות ביום השנה של אימו. האב המתין לראות את תגובתו של הבן והתאכזב מאוד. הילד רק הסתובב בבית העלמין ושיחק. לאב כאב שהבן אינו מבכה את אימו. אכן, איך

עיין עוד אורות, אורות המלחמה, אות י: "שכל הצרות והמחשכים, כל נהרי נחלי הדמים הנשפכים, כל התלאות והנדודים, כל הבוז והמשטמה, כל הרשעה והזוהמא, אינם אלא תולדה קלושה מהד הקול של אותו הצער העליון, צער השמים, צער השכינה, צער האידיאליות המהותית בהפרדה ממקור תענוגה".

⁷ שיר השירים. פרק ב, פסוק ט

⁸ אורות, עמוד קט

⁹ סימן תקנא, סעיף קטן קג: "ובכוונת האר"י כתב שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה".

¹⁰ הליכות שלמה, מועדים א, פרק יד, הערה 11

מדרשנו, נעמוד מול החלון ונסתכל. אמנם לנו, אזובי הקיר, אין את ההשגה של הרב נבנצל, אבל ביכולתנו לחשוב לפי רמתנו שאותם שועלים שראו התנאים¹¹ עדיין נותרו שם ועדיין הם מהלכים ויוצאים מבית קודש הקודשים. נחשוב על חילול השם הנורא הזה, נחשוב על מה שאמור להיות. מן הסתם הרב נבנצל רואה בעיני רוחו את הכוהנים בעבודתם ואת הלוויים בשירים ובזמרים, איננו יודעים. גם אנו ננסה לחוש מעט צער לפי מדרגתנו, ובפרט בימים הללו.

אנחנו, חברי כולל האברכים, ננסה לפעול בתוכנו שנחוש זאת ובעזרת ה' נרד ביום חמישי בלילה לומר תיקון חצות בצידו הדרומי של הכותל המערבי. סביר להניח שלא נצליח לבכות כמו הרב זוסמן זצ"ל, אבל לפחות נעשה דבר שאיננו רגילים לעשותו במשך כל השנה. אם נתאמץ במשהו לשנות מהרגלנו, ואחרי החיצוניות תימשך אף תחושת הלב, יהיה הדבר חביב עד מאוד לפני הקב"ה, האב המצפה שבנו יבכה על אמו. נבקש מהקב"ה שיאיר את עינינו ויזכנו להכיר מה שחסר ושנצליח לחוש זאת בחדרי לבבנו.

ברצוני לסיים בהמשכו של המאמר שפתחתי בו: "לא תשמעו כאן דברי קטרוג על הפתרונות הנפוצים בדורנו. הדור הזה זכאי. עם כל כך הרבה צרות ותלאות, יהודים עדיין דבקים באמונתם, זוכרים את חורבן בית אלוקיהם, מקיימים את מצוותיהם בהידור, ורק מחמת חלישות הדור מאתרים" - הייתי אומר: מאלתרים - "פתרון פה, פתרון שם". אז מה נעשה? הוא מציע: "נתרפק על ימי בין המצרים של פעם", ניזכר כיצד 'יהודים של פעם' ציינו את הימים הללו, "ונשאף שמעשינו יגיעו או יגיעו במעשי אבותינו, דור דור ויכולותיו". בטוחני שאם נצליח לשנות משהו, להזיז משהו בתוכנו, אבינו שבשמיים ישמח¹².

¹¹ עיין מכות, דף כד, עמוד ב

¹² עיין מסילת ישרים, פרק יט: "והנה החסיד כזה מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו על הכונה הזאת, הנה ודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאוה לגאולה לפי שבה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך... וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה".